

Stručná analýza relevantných aspektov vývoja Slovenska od Konferencie OSN o životnom prostredí a rozvoji

M. Huba: A Brief Analysis of Relevant Aspects of the Development of Slovakia since the UN Conference on Environment and Development. Život. Prostr., Vol. 36, No. 2, 61 – 67, 2002.

The development of Slovakia since the UNCED had a controversial character. The application of the SWOT analysis would be useful to characterise the most significant positive and negative features, opportunities and threats related to the recent as well as expected future development of our country. The evident successes in the economy and social transformation, as well as in the strengthening position of newly created independent state have been accompanied by a great number of unsuccessful stories, but even failures, which complicated the shift towards sustainable development. The ignorance of well mind suggestions, a small ability to learn from positive foreign experience, continuation of stereotypes from the past, increased frequency of socio-pathological phenomena and other reasons to remarkable extent devaluated the natural, economy as well as social potential of Slovakia. In the same time Slovakia faced also the great number of opportunities, challenges and threats. Its future in the horizon of many decades depends on the adequate reaction to them.

Slovensko prešlo v r. 1992 – 2002 zložitým obdobím ekonomickej i spoločenskej transformácie skomplikovanej vznikom samostatnej Slovenskej republiky 1. 1. 1993.

Pri hodnotení uplynulého desaťročného obdobia sa uplatnila metóda SWOT-analýzy na stručné postihnutie silných a slabých stránok, príležitostí a ohrození cez prizmu vývojových aspektov relevantných a smerodajných z hľadiska realizácie odporúčaní Konferencie OSN o životnom prostredí a rozvoji v Riu de Janeiro (1992), ako aj prechodu Slovenska na trajektóriu trvalej udržateľnosti. Robím tak z pozície aktívneho účastníka i komentátora tohto desaťročného procesu.

Silné stránky (úspechy, pozitíva)

Za silné stránky, úspechy či pozitíva možno okrem iného považovať postupné zlepšovanie pozície Slovenska v medzinárodnom kontexte a členstvo i niektoré aktivity SR v medzinárodných organizáciách. V procese demokratizácie a liberalizácie spoločnosti nastáva celková zmena spoločensko-politických podmienok a realizujú sa viaceré reformy v dôležitých oblastiach (napr.

zákon o slobodnom prístupe k informáciám, reforma verejnej správy, zriadenie inštitútu obhajcu ľudských práv – ombudsmana a i.). Tesne po konferencii UNCED bola prijatá nová Ústava SR, v ktorej samostatná hlava sa venuje životnému prostrediu. Významným faktorom zlepšovania kvality životného prostredia bolo pôsobenie osobitnej štátnej správy od jej vzniku r. 1991 až do jej likvidácie r. 1996.

Prevažne pozitívne možno hodnotiť aj viaceré novoprijaté zákony: napriek určitým výhradám napr. veľkú novellu zákona o ochrane prírody a krajiny, zákon o posudzovaní vplyvov na životné prostredie (obsahujúci o. i. paragraf venovaný strategickému environmentálnemu hodnoteniu), zákon o prístupe k informáciám o životnom prostredí neskôr nahradený zákonom o slobodnom prístupe k informáciám, zákon o ochrane voľne žijúcich živočíchov, právnu úpravu realizácie genetických modifikácií živých organizmov a viac-menej aj veľké novely zákonov o odpadoch a o vodách. Postupne sa zosúlaďuje slovenská environmentálna legislatíva s právnym systémom Európskej únie. Vláda i Národná rada SR prijali viaceré dokumenty zásadného významu, napríklad Stra-

tégiu, zásady a priority štátnej environmentálnej politiky, Národný environmentálny akčný program I a II, či Národnú správu o ochrane biodiverzity. Vláda SR prijala Konceptiu uplatňovania Agendy 21 a vyhodnocovania ukazovateľov TUR v SR (1997) a v októbri 2001 Národnú stratégiu trvalo udržateľného rozvoja SR. Pod gesciou Ministerstva životného prostredia sa pravidelne vypracúvali dokumenty typu Profil krajiny – Slovensko pre potreby OSN.

Trvalo udržateľný rozvoj ako jedna z deklarováných priorít sa stal súčasťou programového vyhlásenia vlády, ktorá vzišla z parlamentných volieb v r. 1998. Okrem iného sa v ňom deklaruje uplatňovania trvalo udržateľného rozvoja ako nevyhnutnej podmienky vstupu SR do európskych a transatlantických štruktúr.

V prospech tejto koncepcie by malo slúžiť aj prijatie zásadných dokumentov typu Konceptia decentralizácie a modernizácie verejnej správy, Integrovaný plán regionálneho a sociálneho rozvoja SR, Plán rozvoja poľnohospodárstva a vidieka SR pre implementáciu programu SAPARD či Národný plán regionálneho rozvoja, ako aj ratifikovanie Európskej charty miestnej samosprávy a i. Prínosom by mal byť aj pripravovaný Atlas krajiny SR či projekt Diverzifikácia kultúrnej krajiny SR.

Zmeny učebných osnov s čiastočným zakotvením ekológie a environmentalistiky napomáhajú postupnému zvyšovaniu environmentálneho (po)vedomia mladšej generácie. V rokoch po konferencii v Riu došlo k masívnemu etablovaniu ekológie a environmentalistiky na

univerzitách (o. i. vznikla Fakulta ekológie a environmentalistiky na Technickej univerzite vo Zvolene a takto zamerané katedry takmer na všetkých univerzitách – spolu na 18 fakultách 10 univerzít – Midriak, 2001). Rozvíjajú sa postgraduálne a podobné zariadenia a štúdiá, zamerané o. i. aj na životné prostredie (napr. Academia Istropolitana, Academia Istropolitana Nova, City Univerzity atď.). MŽP SR vypracovalo návrh komplexného dokumentu pod názvom Ekologická akadémia.

Vzniklo a rozvíja sa niekoľko desiatok environmentálnych mimovládnych organizácií (EMVO), zväčša s kvalitným profesionálnym vedením a/alebo manažmentom. Ich činnosť podporuje viacero organizácií a nadácií poskytujúcich granty vo sfére životného prostredia (EKOPOLIS/EPCE, REC, čiastočne NPOA, ETP, Karpatská nadácia, Medzinárodný visegrádsky fond, Open

Society Fund, Foundation for a Civil Society a niektoré ďalšie). Nie náhodou sa vo viacerých anketách a prieskumoch objavili práve EMVO na prvom mieste medzi subjektmi najviac napomáhajúcimi Slovensku v smerovaní k udržateľnému rozvoju.

Medzi významné relevantné aktivity EMVO možno o. i. zaradiť kampaň Smerovanie k trvalo udržateľnému Slovensku, alternatívne rozvojové koncepcie (Voda pre tretie tisícročie, Nová energetická politika a pod.), čiastočné ovplyvnenie tvorby oficiálnych rozvojových koncepcií (napr. Energetickej koncepcie SR), monitorovanie, posudzovanie a hodnotenie návrhov štátneho rozpočtu na jednotlivé roky a i.

Slovenská republika získala členstvo a rozvíja aktivity v medzinárodných štruktúrach vo sfére životného prostredia i trvalo udržateľného rozvoja, pristúpila k viacerým (aj keď nie všetkým relevantným – pozn. aut.) medzinárodným dohovorom, zmluvám a pod.

Slovenská republika po náročných rokovaniach a za cenu prijatia viacerých (i veľmi dlhých) prechodných období, uzavrela kapitolu Životné prostredie i väčšinu ďalších relevantných kapitol v predvstupovom procese do EÚ.

Positívne možno hodnotiť aj viaceré edičné či publikačné aktivity z dielne EMVO i počiny Ministerstva životného prostredia SR (napríklad každoročne vydávanú Správu o stave životného prostredia SR či slovenský preklad Agendy 21 a ukazovateľov TUR), SAV (napr. grantové projekty riešené v Geografickom ústave SAV,

Ústave krajinej ekológie SAV, Ústave stavebníctva a architektúry SAV a i.), univerzít a ďalších subjektov.

V kontexte zlepšovania stavu životného prostredia sídel, ich revitalizácie a trvalo udržateľného rozvoja by sa dalo vymenovať viacero vzorových projektov pamiatkovej a environmentálnej obnovy na úrovni miest (najmä historických jadier väčších miest), a to napriek niektorým chybám, napr. vo vzťahu k stromovej zeleni či pamiatkovým architektonickým detailom. Vzniklo tiež viacero vzorových projektov obnovy vidieckych sídel i celých mikroregiónov.

Významným interdisciplinárnym počínom takmer 200-členného realizačného tímu bolo vypracovanie Národnej stratégie trvalo udržateľného rozvoja SR, a to po stránke obsahovej, ale aj (ba najmä) procesnej. Jej príprava bola súčasťou realizácie projektu Podpora trvalo udržateľného rozvoja v Slovenskej republike (koordinovalo ho REC SR, gestorovalo MŽP SR a finančne v rozhodujúcej miere zabezpečovala Rozvojová agentúra OSN – UNDP).

V r. 1999 bola konštituovaná Rada vlády SR pre trvalo udržateľný rozvoj. Vďaka spolupráci EMVO, mestských samospráv, MŽP SR a odborných organizácií sa pristúpilo k čiastočnému sledovaniu a vyhodnocovaniu vybraných environmentálnych ukazovateľov TUR na komunálnej i národnej úrovni. Vypracovalo sa niekoľko vzorových regionálnych stratégií TUR či aplikácií Agendy 21 na podmienky vybraných regiónov. Vznikli dva regionálne inštitúty TUR (v Levoči a Sabinove).

Celkovo možno konštatovať zlepšenie (miestami veľmi výrazné) väčšiny ukazovateľov stavu životného prostredia. Postupne sa znižuje environmentálny dlh, ktorý pochádza z obdobia pred r. 1989.

Slabé stránky (chyby, slabiny, nedostatky)

Žiaľ, vývoj Slovenska po r. 1992 sa z hľadiska sledovanej problematiky vyznačoval aj mnohými chybami a nedostatkami. Patrí k nim napríklad nedostatočné dodržiavanie až ignorovanie niektorých medzinárodných záväzkov, ale aj domácich právnych predpisov a dokumentov vo vzťahu k TUR, napríklad neuplatnenie výsledkov a odporúčaní UNCED napriek uzneseniam vlády, z ktorých ich uplatňovanie vcelku adresne vyplývalo.

Vzápätí po parlamentných voľbách v júni 1992 zanihol Federálny výbor pre životné prostredie ako vari prvý federálny orgán – priam symbolicky niekoľko dní po konferencii v Riu. Od volieb v r. 1992 v slovenskom parlamente absentovala hodnoverná Strana zelených a takmer úplne aj environmentálne orientovaní poslanci iných politických subjektov. Zástupcovia environmentálnych mimovládnych organizácií prestali byť v období 1993 – 1998 prizývaní do poradných orgánov vlády, čo

spolu s ďalšími skutočnosťami prispelo k zhoršeniu transparentnosti rozhodovacích procesov. Zároveň stratil celý rad kvalifikovaných a zanietých osobností reálny vplyv na tvorbu a uplatňovanie environmentálnej politiky. Celkovo sa najmä toto obdobie vyznačovalo neschopnosťou či nezáujmom decíznych orgánov získať pre riešenie environmentálnych problémov ostatné subjekty, mestá a obce, MVO, masmédiá a širokú verejnosť nevynímajúc, čo však pretrváva čiastočne dodnes. Osobitne negatívnou črtou tohto obdobia bolo prepúšťanie „politicky či ideologicky nespoľahlivých“, aj keď odborne i charakterovo zdatných pracovníkov v rezorte životného prostredia a upustenie od predchádzajúcej praxe výberových konaní pre uchádzačov o riadiace funkcie.

Mimoriadne negatívnym zásahom, znamenajúcim stratu ťažko získanej autority a výrazné obmedzenie akcieschopnosti vo výkone starostlivosti o životné prostredie, bolo zrušenie osobitnej štátnej správy pre životné prostredie v r. 1996.

Oblasť financovania starostlivosti o životné prostredie zaznamenáva od r. 1992 takmer nepretržitý pokles objemu disponibilných štátnych prostriedkov, ktoré dnes reálne predstavujú len zlomok v porovnaní s r. 1992 (napr. pokles dotácie do Štátneho fondu životného prostredia z 950 mil. Kčs v r. 1992 na 140 mil. Sk v r. 2000, alebo pokles štátnej dotácie pre EMVO z ca 10 mil. Kčs v r. 1992 na 900 tis. Sk v r. 2000 a 2001).

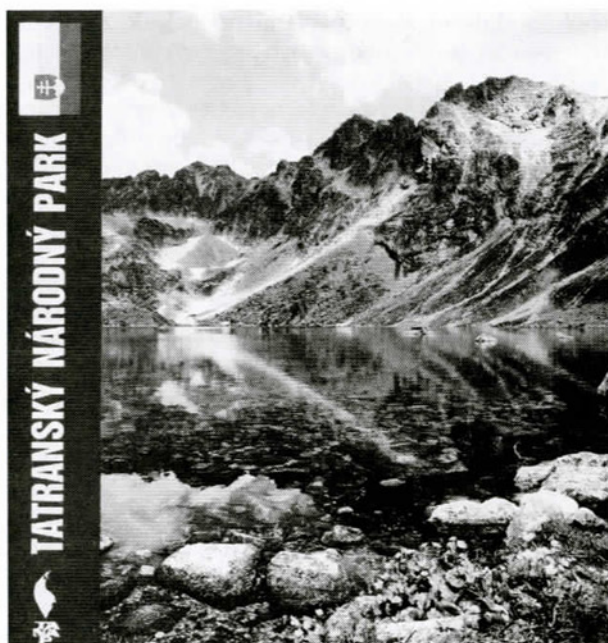
Minimálna participácia obcí a miest na štátnom rozpočte spôsobova ich objektívnu „chudobu“, a tým aj veľmi limitované možnosti investovať do stavu zlepšenia životného prostredia.

Pretrvával takmer nulový podiel sféry ŽP na výnosoch z privatizácie národného majetku, napriek tomu, že len environmentálny dlh z minulosti sa v SR odhaduje na 200 – 300 mld. Sk.

V niektorých obdobiach (najmä r. 1993, 1995 – 1997) došlo k výraznému zaostávaniu legislatívneho procesu vo sfére ŽP a celkovo právne vedomie i uplatňovanie práva v tejto oblasti boli a sú na veľmi nízkej úrovni.

Možno konštatovať celkové neplnenie, alebo len veľmi nedostatočné plnenie príslušných vládnych uznesení týkajúcich sa implementácie záverov konferencie UNCED v Riu, ako aj podcenenie problematiky ŽP a TUR v Národnom programe pre prijatie *acquis communautaire* (NPPA).

Medzinárodnú povest Slovenska v tejto oblasti poškodilo nepristúpenie k viacerým významným relevantným medzinárodným dohovorom, ako je napr. Helsinský dohovor (o cezhraničných účinkoch priemyselných havárií), Luganský dohovor (o občianskoprávnej zodpovednosti za škody spôsobené činnosťami nebezpečnými pre životné prostredie) alebo dohovor z Aarhusu (o prístupe k informáciám, účasti verejnosti

na rozhodovacom procese a prístupe k spravodlivosti v záležitostiach životného prostredia).

Neraz formálne a viac či menej zmanipulovateľné bolo uplatňovanie zákona o posudzovaní vplyvov na životné prostredie (EIA). Jeho (ne)uplatňovanie poznačila aj neschopnosť kodifikovať a implementovať formou podzákonnej právnej normy a záväzného metodického predpisu § 35 týkajúci sa hodnotenia vplyvov navrhovaných zákonov, rozvojových dokumentov a územných plánov na životné prostredie (strategické environmentálne hodnotenie), napriek tomu, že príslušné materiály sú pripravené a úspešne zoaponované od r. 1994 a v aktualizovanej podobe od r. 1996.

V ostatných rokoch došlo k závažnej devalvácii zákona o ovzduší, a to dokonca v dvoch etapách: v r. 1998 a r. 2001.

Do tvorby a uplatňovania environmentálnej politiky sa nedostatočne premietli ekonomické nástroje, princíp prevencie a niektoré ďalšie žiaduce princípy a opatrenia.

Nastal značný rozklad starostlivosti o prírodu Tatranského národného parku v dôsledku kompetenčného sporu medzi MŽP SR a Ministerstvom pôdohospodárstva SR, ktorý trvá od januára 1994 dodnes. Dlhodobou tak pretrvávajúca situácia, že náš najstarší a najvýznamnejší národný park spravuje hospodársky rezort (Ministerstvo pôdohospodárstva SR prostredníctvom Štátnych lesov TANAP-u) a rezort životného prostredia, do kompeten-

cie ktorého patrí štátna ochrana prírody, a teda aj národné parky, predstavuje v podobe Správy TANAP-u len symbolickú protiváhu, pričom prakticky absentujú také potrebné činnosti, ako je strážna a sprievodcovská služba typu rangers. Pretrvávajú aj kompetenčný spor medzi MŽP SR a MP SR vo vzťahu k vodám.

Dosiahol sa len čiastočný úspech pri uplatňovaní štátnej environmentálnej politiky a Národného environmentálneho akčného programu.

Sklamaním je aj takmer úplná nefunkčnosť Rady vlády pre trvalo udržateľný rozvoj, ktorá sa v rozpore s vlastným štatútom nestretla napr. od mája 2000 do júna 2001 ani raz. Len v minimálnom rozsahu sa realizovala Koncepcia uplatňovania Agendy 21 a vyhodnocovania ukazovateľov TUR v SR. Absentoval regionálny priemet Agendy 21 a nedostatočný bol priemet environmentálnych aspektov do programov a plánov regionálneho rozvoja. Pretrvávali rezortné či rezortistické prístupy na úkor integrovaných.

Vo sfére EMVO postupne zanikla celoslovenská štruktúra Slovenského zväzu ochrancov prírody a krajiny (SZOPK), de facto jedinej celoplošne pôsobiacej ochrannárskej MVO, spolu s jej časopisom Ekopanorama. Zároveň nastala až prílišná atomizácia environmentálneho hnutia, sprevádzaná jeho nízkou akcieschopnosťou. Prejavila sa neschopnosť Ekofóra ako strešnej štruktúry environmentálnych MVO "politicky" zhodnotiť situáciu po voľbách r. 1998.

Aj po r. 1998 sme boli svedkami neplnenia či len veľmi nedostatočného plnenia volebných programov koalíčných politických strán a programového vyhlásenia vlády vo sfére ŽP a TUR (napr. v bodoch obnovenie nezávislosti štátnej správy pre životné prostredie, priorita verejnej dopravy – najmä železničnej – pred individuálnou automobilovou dopravou, orientácia energetiky na bezjadrový program, orientácia na trvalo udržateľný rozvoj a i.). Pokračoval postupný pokles pozície životného prostredia v agende politických strán, najmä v období od júna 1992 do septembra 1998, ale čiastočne aj potom.

Veľmi negatívne sa prejavila absencia vplyvného celoštátneho environmentálne angažovaného média či aspoň relácie, rubriky a pod. (s čiastočnou výnimkou Eko ďalej v STV), ako aj ovládnutie verejnoprávnych elektronických médií (najmä STV) jednostranne zameranou pro-technokratickou či ministersko-propagandistickou publicistikou (najmä v období 1993 – 1998), spojené o. i. so zrušením alternatívnych, resp. investigatívnych relácií typu Eko ďalej a prepustením ich tvorcov. Možno hovoriť o celkovom nedostatočnom záujme žurnalistov o problémy životného prostredia a problematiku trvalo udržateľného rozvoja, resp. života.

Agresívna, nedostatočne regulovaná reklama podporovala aj predaj výrobkov, ktoré sú z hľadiska životného prostredia a zdravia problematické či dokonca evidentne

škodlivé (napr. tabakových výrobkov, vysokoúčinných pracích prostriedkov, výrobkov testovaných na zvieratách, zariadení rýchleho stravovania, jednorazových a nerecyklovateľných obalov a pod.).

Málo účinné bolo implantovanie environmentálnych predmetov či aspoň aspektov do výchovno-vzdelávacej sústavy, ekológia a environmentalistika stále nie sú obligatornými predmetmi v rámci osnov základných a stredných škôl.

Ani zo strany vedy a výskumu sa nevenovala dostatočná pozornosť TUR a pociťovala sa absencia prierezovej grantovej agentúry, kde by bolo možné podávať projekty orientované na skúmanie tejto problematiky. Prieskumy verejnej mienky dokumentovali neadekvátne nízku pozíciu životného prostredia v hierarchii celospoločensky pociťovaných problémov.

Pretrvávala nedostatočná informovanosť a "gramotnosť" spoločnosti vo vzťahu k ŽP a TUR, čo súviselo o. i. aj s malou pozornosťou a podporou venovanou rozvoju informačnej spoločnosti. Nedostatočná pozornosť sa venovala propagácii a sprístupňovaniu Agendy 21 a ďalších relevantných dokumentov a materiálov.

Prevažná rezignácia verejnosti na problémy životného prostredia a možnosti ich riešenia sa prejavovala o. i. nízkou mierou a kvalitou účasti jednotlivých občanov i verejnosti ako celku na plánovaní, rozhodovaní, monitorovaní a kontrole plnenia príslušných rozhodnutí. Bežné bolo tiež prehliadanie kritických pripomienok a návrhov zo strany občanov (občianskych združení, verejnosti). Slabinou bola aj nie dosť autoritatívna pozícia MŽP SR, ktoré bolo určené za gestora TUR a uplatňovania Agendy 21 v SR.

Uplatňovanie koncepcie TUR komplikovala aj absencia strategického a dlhodobého plánovania a riadenia spoločnosti, zotrvačnosťou pretrvávajúci rezortizmus a staré technokratické prístupy, pretrvávajúca nekonceptnosť prístupu vládnuceho politických strán k uplatňovaniu kľúčových reforiem spoločnosti, nadradovanie straníckych, lobistických či rýdzo osobných záujmov nad celospoločenské, nedostatočná transparentnosť a vysoká miera korupcie v spoločnosti, ako aj nedostatočná funkčnosť systému verejnej kontroly.

Slovensko nebolo schopné ani po r. 1989 prekonať éru industrializmu s rozhodujúcim postavením pre ňu charakteristických sektorov (Klinec, 2000), pričom tento typ ekonomického myslenia a správania vyčerpal svoje zdroje a impulzy rozvoja a stáva sa jednou z hlavných príčin zaostávania Slovenska za svetom orientovaným na postindustrializmus.

Zjavná bola neochota akceptovať potrebu internalizácie externalít, teda ekonomického zohľadnenia negatívnych dôsledkov výrob, výrobkov a služieb na životné prostredie. Len minimálne bolo premietnutie ekologickej závadnosti do daní, poplatkov, a potom aj do cien. Pre-

trvávala neochota prijať koncepciu "zelených daní" či "zelených rozpočtov".

Nevytvorili sa reálne opory pro-environmentálneho podnikania, obchodovania, spotreby a celkového správania výrobcov ani spotrebiteľov. V prvých kolách tzv. veľkej privatizácie absentoval environmentálny audit. Minimálna pozornosť sa venovala uplatňovaniu ekonomických nástrojov vo sfére životného prostredia (riešeniu environmentálnej zadržanosti, poplatkom a pokutám za znečistenie a pod.).

Pokračovalo orientovanie hlavných rozvojových programov, rozhodujúcich finančných zdrojov a najväčšieho objemu vládou garantovaných úverov do výstavby veľkých priehrad, jadrových elektrární a diaľnic, prípadne do rozširovania výroby hliníka či predlžovania doby životnosti principiálne nevyhovujúceho ťažkého priemyslu a nie do sofistikovaných výrob či programov dôslednej reštrukturalizácie ekonomickej základne Slovenska, alebo do vedy, výskumu a vzdelávania či informatizácie spoločnosti. Často sa umelo predlžovala

životnosť zastaranej a nevyhovujúcej priemyselnej štruktúry, než by sa bola programovo nahradila novou, vyhovujúcou. Pretrvával plytvavý prístup k prírodným zdrojom, lebo sa zásadným spôsobom nezvýšila surovínová a energetická efektívnosť národného hospodárstva (okrem iného o tom svedčí fakt, že jednotka HDP sa produkovala s 2,5 – 7-krát väčšími energetickými vstupmi než vo vyspelých krajinách). Výroba a spotreba niektorých surovínovo, energeticky a environmentálne náročných komodít, ako je oceľ, hliník či cement prevyšovala disponibilnú kapacitu (environmentálny priestor) v prepočte na obyvateľa SR až desaťnásobne (Huba a kol., 1996). Obrovská bola aj záťaž krajiny v podobe vedľajších produktov plytvajúceho ťažkého priemyslu a ťažby.

V národnom hospodárstve nenastal zásadný žiaduci štrukturálny posun smerom k zvyšovaniu stupňa finalizácie výroby a k preferencii environmentálne šetrných odvetví, ani vo sfére technologických štrukturálnych zmien zabezpečujúcich znižovanie materiálovej, surovínovej a energetickej náročnosti, ktoré by sa boli pozitívne odrazili na stave ekonomiky i životného prostredia. Pretrvávala prax neadresných a netransparentných dotácií, neraz s negatívnym vplyvom na životné prostredie.

Najmä do r. 1998 priam astronomicky narástol zahraničný i domáci dlh s negatívnym vplyvom nielen na ekonomiku a sociálnu sféru, ale priamo či nepriamo aj na životné prostredie (tlak na vývoz surovín, absencia prostriedkov na environmentálne projekty, závislosť od dovozu energetických substrátov a pod.).

Na európske maximum sa vyšplhala miera nezamestnanosti, ktorá je o. i. v rozpore s princípmi TUR a okrem sociálnych, politických, ekonomických a morálnych má miestami i negatívne environmentálne dôsledky.

Pokračovalo znižovanie biologickej rôznorodosti v prírode a krajine (v súvislosti s veľkými technickými projektmi), ako aj redukcia kultúrnej rôznorodosti v súvislosti s pokračujúcim zánikom historických štruktúr krajiny (najmä vidieckej).

Malá pozornosť sa venovala oceneniu mimoprodukčných funkcií prírodných zdrojov (najmä v lesnom hospodárstve a poľnohospodárstve), ako aj podpore alternatívneho (organického, ekologického poľnohospodárstva) a nedostatočná bola aj podpora zachovania tradičných foriem poľnohospodárstva a vidieka ako celku v intenciách TUR.

Málo pozornosti (snáď s výnimkou niektorých MVO a MŽP SR) sa venovalo integrovanému manažmentu povodí, racionalizácii hospodárenia s vodou, diverzifikácii vodných zdrojov a decentralizácii riadenia vodného hospodárstva. Naopak, obrovské prostriedky absorbovala a mnohé škody na prírode napáchala príprava a realizácia (často násilne a za cenu neadekvátnych finančných nákladov vrátane vysokého zadĺženia) veľkých vodných diel, namiesto prednostného investovania do ochrany

kvality vôd, znižovania jej strát v rozvodoch či integrovaného hospodárenia s vodou v celých povodiach.

Po období výrazného poklesu začiatkom 90. rokov nastal v neskoršom období opätovný nárast používania priemyselných hnojív a pesticídov. Prejavila sa lokálna anarchia v hospodárení v lesoch a neúmerne vzrástol podiel vývozu surového či len minimálne spracovaného dreva. Po období výrazného zlepšenia väčšiny ukazovateľov kvality ovzdušia a vôd v r. 1990 – 1993 od r. 1994 nastáva ich opätovná stagnácia.

Potrebnú transformáciu energetiky oddialilo, celé národné hospodárstvo neadekvátne poznačilo a medzinárodné postavenie Slovenska skomplikovalo neefektívne pokračovanie v projekte Jadrovej elektrárne (JE) Mochovce a predlžovanie prevádzky JE Jaslovské Bohunice na úkor energetických úspor, zvyšovania energetickej účinnosti a lepšieho využívania alternatívnych energetických zdrojov. Len veľmi malá podpora sa venovala systematickému prechodu od využívania neobnoviteľných zdrojov k obnoviteľným. Podobne len minimálna pozornosť sa venovala diverzifikácii dovozu nerastných (najmä energetických) surovín a s tým súvisiacej geopolitickej závislosti.

Čoraz hrozivejšiu podobu nadobúda uprednostňovanie nevratných obalov pred vratnými, pribúda výrobkov na jedno použitie a absentuje separácia a recyklácia odpadov. Nedostatočná pozornosť sa venovala minimalizácii odpadov a podpore uzavretých cyklov výroby.

Zbytočne unáhnená a miestami nie dostatočne pripravená a posúdená bola výstavba diaľnic, spojená často s environmentálnymi škodami a explozívnym nárastom štátneho dlhu, ale negatívne následky na životné prostredie mal aj s boomom automobilizmu späť živelný rozvoj nadväznej infraštruktúry – benzínových čerpadiel, autoservisov a pod.

Nežiaduci vývoj dopravných systémov a médií s početnými negatívnymi environmentálnymi a sociálnymi dôsledkami spôsobovalo priame či nepriame uprednostňovanie cestnej, najmä individuálnej automobilovej dopravy pred hromadnou, najmä železničnou dopravou. Nedostatočná pozornosť a podpora sa venovala kombinovanej doprave, ako aj mestskej hromadnej doprave, budovaniu prímestských integrovaných systémov dopravy a pod. Havarijné situácie miestami spôsobovala absencia pozornosti údržbe dopravných sietí, najmä nižšieho rádu.

V oblasti športu a cestovného ruchu prebiehala živelná výstavba a devastácie aktivity, a to aj v prírodoochrane hodnotných územiach, národné parky nevytvárajú: týmto aktivitám dominuje neutíchajúce úsilie získať pre región Tatry zimné olympijské hry, ale aj pokusy vybudovať na Slovensku autodrom, obetovať hodnotné územia motokrosu, Dunaj a priľahlé územia vodným športom, hodnotné prírodné územia golfovým

ihriskám a pod. Rozmohlo sa doslova barbarské zaobchádzanie so zeleňou, hodnotné exempláre starých stromov či celých porastov nevyvímajúc.

Celkovo nemožno obísť ani pretrvávajúce hodnotové chaosu, charakterizované pôsobením najrôznejších vzájomne konfliktných (až antagonistických) systémov, opozitných vývojových tendencií a ich interpretáci (Podoba, 2000).

Príležitosti a výzvy

V súčasnosti a dohľadnej budúcnosti stoja pred Slovenskom v súvislosti s TUR viaceré príležitosti a výzvy. Okrem iných je to pochopenie a osvojenie si základných atribútov problematiky TUR, vrátane jej komplexnosti, dlhodobosti a existenčnej naliehavosti, premietnutie princípov TUR do každodenného správania, posudzovanie všetkých plánovaných i realizovaných aktivít prostredníctvom kritérií TUR a vyhodnocovanie smerovania k udržateľnému rozvoju prostredníctvom súboru vhodných ukazovateľov.

Príležitosť i výzvu predstavuje zužitkovanie skúseností s tvorbou a uplatňovaním stratégií TUR, ako aj s podporou smerovania k TUR v iných krajinách, predovšetkým v environmentálne, ekonomicky i kultúrne vyspelých štátoch, V4 a v ostatných krajinách porovnateľných so SR, avšak pri zachovaní vlastného prístupu. Tiež posilnenie medzinárodného postavenia a zlepšovanie kreditu Slovenska iniciáciou a podporou projektov podporujúcich TUR, aktívnym pôsobením v relevantných medzinárodných organizáciách v prospech presadzovania TUR v medzinárodnom kontexte, účasťou na medzinárodných aktivitách v oblasti odzbrojenia a kontroly zbrojenia, prevencie konfliktov a mierových operácií, spoluvytváraním stabilného medzinárodného ekonomického a sociálneho systému, mobilizáciou zdrojov na podporu "odkázaných" krajín, cezhraničnou spoluprácou regiónov (napr. cestou euroregiónov), spoluprácou partnerských miest a regiónov na medzinárodných programoch a projektoch.

Žiaduce bude uplatnenie odporúčaní 5. a 6. environmentálneho akčného programu EÚ pri tvorbe právnych predpisov a rozvojových dokumentov v rámci predstupu procesu SR do EÚ.

Veľkou výzvou je správne pochopenie, vyhodnotenie a zužitkovanie príležitostí spojených s procesom globalizácie, ako aj rozpoznanie s nimi súvisiacich rizík a ohrození.

Ohrozenia

Za ohrozenia možno vo všeobecnosti označiť ďalšie pretrvávajúce či dokonca narastanie problémov, nedostatkov a slabín vo vývoji Slovenska, ktoré sme tu

uviedli. Ohrozením je tiež neschopnosť Slovenska adekvátne sa integrovať do príslušných európskych a transatlantických štruktúr a správne zareagovať na výzvy globalizácie. Za najväčšie ohrozenie však považujeme podporu neudržateľných tendencií namiesto aktívnej podpory smerovania k udržateľnej budúcnosti.

Vývoj Slovenska od Konferencie OSN o životnom prostredí a rozvoji mal nejednoznačný charakter. Nesporne úspechy vo sfére transformácie ekonomiky a spoločnosti i posilňovania postavenia novovzniknutého samostatného štátu sprevádzal celý rad neúspechov až zlyhaní komplikujúcich prechod na trajektóriu udržateľného rozvoja. Ignorovanie dobre mienených návrhov, malá schopnosť poučiť sa zo zahraničných skúseností, pretrvávajúce stereotypov z minulosti i ďalšie skutočnosti do značnej miery znehodnotili prírodný, ekonomický i sociálny potenciál krajiny.

Zároveň Slovensko v tejto súvislosti čelilo a čelí aj celému radu príležitostí, výziev a ohrození. Od správnej reakcie na ne bude závisieť jeho budúcnosť na mnoho desaťročí.

Literatúra

- Huba, M., Hanušin, J., Ira, V., Lacika, J., Szöllös, J.: Smerovanie k trvalo udržateľnému Slovensku, III. vydanie. STUŽ/ SR Bratislava, 1996, s. 56.
- Huba, M., Hudek, V., Chrenko, M., Ira, V., Kováč, M., Kozová, M., Mederly, P. (ed.), Švihlová, D., Toma, P., Vilinovič, K. a kol.: Trvalo udržateľný rozvoj – výzva pre Slovensko, REC Slovensko, Bratislava, 2001, s. 128.
- Klinec, I.: In: Národná stratégia trvalo udržateľného rozvoja SR, REC Slovensko, Bratislava, 2000.
- Kozová, M. a kol.: Inštitucionálny rámec trvalo udržateľného rozvoja v SR. In: Národná stratégia trvalo udržateľného rozvoja SR, Bratislava, 2000.
- Midriak, R.: Ekológia a environmentalistika na slovenských vysokých školách. TU Zvolen, Banská Štiavnica. Mscr., 2001
- Podoba, J.: Hodnotový systém spoločnosti. In: V. Ira: Ľudské zdroje. In: Národná stratégia trvalo udržateľného rozvoja SR. REC Slovensko, Bratislava, 2000.

Doc. RNDr. Mikuláš Huba, CSc., Geografický ústav SAV, Štefánikova 49, 814 73 Bratislava
E-mail: geoghuba@savba.sk